

Пархоменко О. М.,

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", м. Київ

КОНЦЕПТ "КОХАННЯ" В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізу сучасних лінгвістичних теорій, які окреслюють універсальні, лінгвокультурні та когнітивні аспекти концепту "кохання" в українській, російській та французькій мовах. Вихідним принципом є уявлення про мову як особливу картину світу, в якій зафіксовано певні способи категоризації людського досвіду. Виявляються диференціальні риси вербалізації концепту "кохання" в зіставлених мовах.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт "кохання", семантичні універсали, етнокультурні особливості вербалізації.

Статья посвящена анализу современных лингвистических теорий, которые определяют универсальные, лингвокультурные и когнитивные аспекты концепта "любовь" в украинском, русском и французском языках. Исходным принципом является представление о языке как особой картине мира, в которой зафиксированы определенные способы категоризации человеческого опыта. Выявляются дифференциальные черты вербализации концепта "любовь" в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт "любовь", семантические универсали, этнокультурные особенности вербализации.

This article analyzes the contemporary linguistic theories that define universal lingvocultural and cognitive aspects of the concept of "love" in Ukrainian, Russian and French. The idea of language as a special view of the world record of the specific ways to categorize the human experience is the basic principle. Revealed are the differential features of the verbalization of the concept of "love" in the compared languages.

Keywords: language world, the concept of "love", semantic universals, etnokultbral particular verbalization.

Сучасна семантика, орієнтована на антропологічний принцип та нову когнітивно-прагматичну парадигму, суттєво оновила свій понятійний апарат та методи аналізу. Вихідним принципом є уявлення про мову як особливу картину світу, в якій зафіксовано певні способи категоризації людського досвіду. Категоризація поняття любові у різних мовах має свою етнокультурну специфіку. У культурологічному дослідженні "Теорія українського кохання" М. Томенко вказує на те, що в різні часи, в різних регіонах України поняття *кохання-любові* в українській мовно-культурній картині світу сприймалися і тлумачилися неоднаково [4]. Так, у творах деяких митців, *кохання* як поняття майже не фігурує, а епітети *кохані, коханий* вживаються як синоніми слів *рідні, рідний*. Водночас, поява цих двох близьких за змістом понять не є випадковою. І той факт, що ні англо-, ні російськомовна культури не мають подібного феномену лише пояснює світоглядну, культурну межовість України, наявність впливу різних культур і мов в українських духовних традиціях, де присутні *любов* як ключове поняття російського (євразійського) культурного простору та *кохання* – східнослов'янського (центральноєвропейського) культурного світу. Особливість і специфіка української ситуації полягають в тому, що вплив двох різних традицій разом із суто національними українськими цінностями спричинив появу унікального прецеденту – відмінного, подвійного тлумачення характеру інтимних стосунків. М. Томенко, виходячи з традиції вживання понять *кохання і любов* і змістовного навантаження, якого вони набувають у поезії, літературі, фольклорі, дає їм таку порівняльну характеристику: "*кохання* характеризується поетичним та ірраціональним змістом стосунків; почуттєвістю та романтизмом як невід'ємними рисами. Статеві стосунки ніколи не були доміантою в коханні, хоча завжди мали неповторне і загадкове звучання. *Кохання* – це самозречення, це принесення себе в жертву своїм почуттям і пристрастям; *любов* – взаємна підтримка, прагнення щонайперше допомогти, а вже потім – отримати щось для свого духовного життя, а отже, для себе. *Любов* характеризує більш сталі стосунки, що, як правило, формалізуються в подружнє життя. *Любов* не втрачає почуттєвості, хоча вже й не має стану поетичної закоханості. Статеве життя є невід'ємною, але дещо буденною складовою частиною гармонії в стосунках. *Кохання* – це таємниця, а *любов* – це ключ від неї. *Кохання* закінчується тоді, коли втрачається його загадковість і неповторність" [4, с. 25].

А.Д. Шмельов, розглядаючи концепт *любить* у російській мові, звертає увагу на те, що російській картині світу надзвичайно притаманне протиставлення "горного" і "дольного" [5]. Він відмічає, що в російській мові дієслово "любить" має два режими вживання: "В первом из них (*любить 1*) *любить* указывает на чувство (или, точнее, на чувство-отношение), которое субъект испытывает по отношению к объекту любви (*любить* жену, мать, свою семью); во втором (*любить 2*) – на свойство субъекта, состоящее в том, что субъект обычно испытывает удовольствие от реализации некоторой ситуации (*любить* прогулки по лесу; *любить*, чтобы все вещи лежали на своем месте). Значения *любить 1* относится к сфере "высокого", а *любить 2* – к сфере "низкого" [5, с.170].

Найцікавіші роботи в галузі семантики лексичного поля емоцій, зокрема французького дієслова *aimer*, російського дієслова *любить* "французького іменника *аmour* належать Ж. Пікош, Ю. Апресьяну та А. Вежбіцкій.

Так, Ж. Пікош, розробляючи проблему полісемії в традиціях когнітивної по своїй суті психосемантики Г. Гійома, виявляє ієрархічну структуру з п'яти значень *aimer* і розглядає її як вияв національної специфіки французької мовної картини світу. Ж. Пікош пропонує свою методику семантичного дослідження багатозначних слів (*polysemes*), які вона вважає могутніми та надзвичайно досконалими, семантичними машинами, що дозволяють відобразити значні фрагменти дійсності [7, с. 3].

Для аналізу полісемії дієслова *aimer* та потенційного сигніфікату (*signifié de puissance*), що мав би об'єднувати всі його значення, Ж. Пікош пропонує ряд спеціальних тестів на семантико-синтаксичну сполучуваність цього дієслова (заміна *aimer* на *désirer*, прономіналізація об'єкта, додавання до дієслова *aimer* прислівника-інтенсифікатора *bien*, можливість вживання прономінальної форми *aimer*).

На об'єктивній основі результатів тестів Ж. Пікош доходить висновку про можливість провести чітку границю між вживаннями дієслова *aimer* з об'єктом не-особою і з об'єктом-особою, і далі у рамках другої групи встановити підгрупи. У результаті дослідниці пропонує виділити у полісемії *aimer* п'ять значень.

A. Le sujet S a du goût pour un objet O non-personnel

B. S éprouve un sentiment narcissique pour sa propre personne

C. S éprouve de l'affection ou de l'amitié pour un O personnel (c'est à dire un sentiment habituel plus ou moins profond, d'intensité modérée, avec désir de réciprocité)

D. S éprouve pour un O personnel une passion à caractère sexuel très intense, avec exigence de réciprocité

E. S ne veut que le bien (ou la gloire!) d'un objet personnel O sans exigence de réciprocité [7, с. 41-42].

Важливим для цілей нашого дослідження є висновок Ж. Пікош про те, що будь-яке полісемічне слово є унікальною семантичною машиною, оригінальним поєднанням понять, властивим певній мові, в структурі якого закріплене певне бачення світу, характерне для даної мови [7, с. 124].

Роботи Ю.Д. Апресяна та А. Вежбіцкої, пов'язані з ідеями Московської семантичної школи, є значним внеском у розробку методики семантичного аналізу абстрактної лексики такого типу і відзначаються однією спільною рисою: прагненням до формалізації цих значень у схемах з використанням універсальних наборів семантичних примітивів, конвенційних метафор, лексичних та синтаксичних функцій.

Ю.Д. Апресян виділяє різні лексичні значення в рамках типів вживання, що позначені як *любить 1*. Він розрізняє значення *любить 1.1*. (любить жону, полюбить циркачку) і *любить 1.2*. (любить Родину, любить своїх дітей). Саме з *любить 1.1* співвідноситься один із самих фундаментальних концептів російської мовної картини світу – "ідеальна любов", яка вважається в російській мові виключно сильним і глибоким почуттям, яке відчувають один раз у житті по відношенню до однієї єдиної людини іншої статі. Це почуття пов'язане з наявністю фізичної близькості і прагненням до неї, є піднятим над побутом і спроможне дати людині відчуття щастя. Ця думка підтверджується тим, що саме *любить 1.1*. локалізується у російській мові у спеціально призначеному для цього органі – серці, тоді як *любить 1.2*. може бути локалізованим і в душі, а також тим, що тільки з *любить 1.1*. співвідноситься дієслово "влюбиться" і прикметник "влюбленный" [Цит. за 5, с.170-175].

А.Вежбіцка розглядає поняття *amour* у широкому порівняльному контексті, звертаючись до фактичного мовного матеріалу не лише західних, але й так званих екзотичних мов [2, 3]. Підхід, застосований А. Вежбіцкою, полягає в тому, що емоції описуються через універсальні прототипні ситуації, у яких вони виникають, і семантичні примітиви. Дослідниця аналізує слова однієї з австралійських мов – іфалук, що позначають почуття, а також їх найближчі французькі відповідники. В основі значень цих слів лежать поняття, яким неможливо дати визначення традиційними лексикографічними способами (*éléments indéfinissables*) [8]. Для опису цих слів А. Вежбіцка користується семантичною метамовою, а саме – мовою семантичних універсалій – "семантичних примітивів". За твердженням А. Вежбіцкої до цієї категорії належать слова *amour*, *affection*, *attachement*. Вона зазначає, що визначення *amour* як *affection vive*, а *affection* як *attachement*, *amitié*, *tendresse* та *attachement* як *sentiment d'amour*, *d'amitié*, наведені в словнику Le Petit Larousse, є, насправді, лише псевдо-визначеннями.

А. Вежбіцка, спираючись на виділені нею семантичні примітиви, пропонує таке визначення універсально-му поняттю *amour*, яке сформувалось під впливом християнства:

X aime la personne Y

X connaît Y

X ressent un bon sentiment envers Y

X veut être avec Y

X veut faire de bonnes choses pour Y

Зауважимо, що це визначення дається Вежбіцкою для окреслення тільки західної концепції *amour*, оскільки, кожна мова утворює свій власний "семантичний всесвіт"; не тільки думки можуть бути "продумані" на одній мові, але і почуття можуть бути відчуті в межах однієї мовної свідомості, а не іншої. Тобто, існують поняття, які є фундаментальними для моделі одного світу і які є відсутніми в іншому [7, с. 21]. Отже, застосований А. Вежбіцкою метод семантичних примітивів дозволяє виявити подібні невідповідності, а також описати різниці в концептуалізації тих чи інших понять різними мовами світу.

Французький концепт *amour* теж має свою етнокультурну специфіку. Як відзначає М. Гревіс, слово *amour* може вживатися як в множині, так і в однині, а також може бути як чоловічого, так і жіночого роду. Так, у значенні *passion d'un sexe pour l'autre*, незважаючи на те, що звичайно це слово вживається в однині чоловічого роду, в поезії воно може бути в жіночому роді. У множині ж, за традиційним правилом, це іменник жіночого роду, навіть у прозі. Насправді, узус не є сталим, і *amours* у множині може бути двох родів. При цьому використання іменника *amour* у множині, як правило, знижує рівень абстракції, і він набуває вторинного значення "любовні пригоди". Взагалі, як вказує Гревіс, у старофранцузькій мові слово *amour* вживалося тільки в жіночому роді: "C'est pour concilier l'usage ancien et l'étymologie (amor est masculin en latin) que les grammairiens du XVI et du XVII siècle ont établi, non sans subtilité, une différence de genre d'après le nombre [6, с.192]. Ці особливості функціонування категорій роду та числа іменника безпосередньо відображають етнокультурну специфіку категоризації відповідного поняття у французькій мовній картині світу.

Результати проведеного аналізу дозволяють окреслити лише в найзагальніших рисах етнокультурну специфіку концепту *кохання* у зіставлених мовних картинах світу: українській, російській та французькій.

Так, в українській ментальності спостерігається наявність двох близьких за змістом, але не ідентичних понять *кохання/любові*, де *кохання* набуває рис романтичності та поетичності, а *любов* асоціюється з більш сталими стосунками. Для російської мовної картини світу ключовим значенням концепту “любов” виступає “ідеальна любов”, яка характеризується силою почуттів та пов’язана з локалізацією цього почуття в серці або душі. У французькій мові вербалізація концепту *amour* пов’язана з граматичними категоріями роду та числа, що обумовлює різні семантичні значення, зокрема *любові* або *любовних пригод*.

Для повного виявлення диференціальних рис концепту “кохання” необхідно залучити аналіз багатого лексичного та фразеологічного матеріалу, а також прослідкувати особливості метафоричного слововживання у текстах.

Література:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1997. – 411 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая – М. : Языки русской культуры, 1999. – 776 с.
3. Томенко М. Теорія українського кохання./ М.Томенко. – Київ : Міжнародний туризм, 2002. – 125 с.
4. Шмелев А. Д. Русская языковая модель мира. Материалы к словарю / А. Д. Шмелев – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 224 с.
5. Grevisse M. Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui. – Gembloux.: J., 1964. – 1194 p.
6. Picoche J. Structures sémantiques du lexique français / J.Picoche – P.: Nathan, 1986. – 145 p.
7. Wierzbicka A. L'amour, la colère, la joie, l'ennui. La sémantique des émotions dans une perspective transculturelle / A. Wierzbicka // Langages. Recherches linguistiques en Pologne. – P. : Larousse, mars 1988. – № 89. – p.p. 97-107.